

УДК 341.641

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.49>

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Міщук І.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
Навчально-науковий інститут права
Національний університет водного господарства та природокористування
ORCID ID: 0000-0002-1491-161X

Киричук Б.С.,

студентка 2 курсу Навчально-наукового інституту права
Національний університет водного господарства
та природокористування
ORCID ID: 0000-0002-0898-0504

Міщук І.В., Киричук Б.С. Судовий захист прав громадян у контексті процедури прийняття рішення Європейським судом з прав людини.

У статті проведено аналіз процедури розгляду звернень та прийняття рішень за участі Європейського суду з прав людини. Встановлено, що стан вивчення проблеми інформування українського суспільства щодо ролі Європейського суду з прав людини потребує доопрацювання, головним чином через незнання процесуальних аспектів прийняття рішень у міжнародному судовому органі та недостатню кількість наукових напрацювань з даної тематики. Відтак доведено, що актуальність цієї проблеми підтверджується такою думкою: можливість захистити себе із залученням судових інстанцій, у тому числі наднаціонального суду, та вміти цю можливість втілити – це діаметрально протилежні категорії.

Встановлено, що високий авторитет Європейського суду з прав людини був здобутий завдяки забезпеченню однакового та стабільного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Провідною правовою основою функціонування Європейського суду з прав людини є принцип «верховенства права» у всіх його юридичних проявах.

З огляду на специфіку досліджуваної проблеми, ми детально охарактеризували механізм функціонування усіх структурних елементів Європейського суду з прав людини, а саме повноваження та компетенцію одноособового судді, комітетів, палат та Великої Палати. Встановлено, що одноособовий суддя вирішує долю справи лише у контексті її прийнятності, у всіх інших випадках справа передається до комітетів Суду. Перевагою є те, що комітети

мають компетенцію розглядати справи, якщо на таку категорію скарг існує традиційна та добре вживана судова практика. Такий підхід до прийняття рішень підтверджується детально розглянутими справами «Явороненко та інші проти України» і «Бренько та інші проти України». Наступним щаблем у Європейському суді з прав людини визнано палати, де відбувається основний масив розгляду справ по суті. На відмінну від комітетів, палати розглядають скарги з більш важкими обставинами справи, проте, все ж, не такими серйозними, щоб їх розглядала Велика Палата. Такий погляд обґрунтований на основі розгляду справ «Берлізев проти України» та «Горяйнова проти України». Велика Палата – третій рівень, на якому здійснюється робота Суду. Сучасні тенденції підтверджують той факт, що до Великої Палати направляються особливо складні справи, які однозначно мають суперечливий та різнобічний характер. Доведено, що така проблематика залишається особливо актуальною для України, передусім через військовий конфлікт з Російською Федерацією. Щоб оголосити світовій спільноті свою правову позицію, Україна змушена регулярно виступати заявницею у Європейському суді з прав людини.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція з прав людини та основоположних свобод, права людини, заявник, Україна, судовий захист, справедливий судовий розгляд.

Mishchuk I.V., Kirichuk B.S. Judicial protection of citizens' rights in the context of the decision-making procedure of the European Court of Human Rights.

In this article, we analyzed the process of litigation in the European Court of Human Rights. We have found that the problem of informing the public about the role of the court is insufficiently studied and researched. This issue is mainly caused by the fact that the population of Ukraine does not know the real process of litigation in the European Court of Human Rights. We have determined that having the ability to protect your rights in court and being able to do it in an effective way are absolutely different actions.

Were established that the high authority of the European Court of Human Rights has been gained by continued compliance with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The European Court of Human Rights bases his activity onto according to the principle of the rule of law.

Also we have described in detail the mechanism of functioning of all structural elements of the European Court of Human Rights, from single judge to the Grand Chamber. The single judge can only reach a verdict that your petition is unacceptable. Committees have the competence to analyze petitions if there is a traditional and well-used case law on this category of complaints. This approach to decision-making is operated in cases «Yavoronenko and others v. Ukraine» and «Brenko and others v. Ukraine». The next element of the European Court of Human Rights is the chambers. Unlike committees, chambers deal with complaints with more serious circumstances. This approach to decision-making is operated in cases «Berlizev v. Ukraine» and «Goryaynova v. Ukraine». In most cases Grand Chamber reaches a verdict in exceptionally important cases such as disputes between countries. It is proved that such issues remain especially relevant for Ukraine, primarily due to the military conflict with the Russian Federation. In order to declare its legal position to the world community, Ukraine has to make a regular application to the European Court of Human Rights.

Key words: The European Court of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, human rights, the complainant, Ukraine, judicial protection, fair trial.

Постановка проблеми. Створення міжнародних механізмів гарантій основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства у ХХІ столітті. Рада Європи як потужний європейський правовий базис однозначно виділяється з-поміж переліку інших європейських міжурядових організацій, передусім через функціонування цілісної системи гарантій прав людини, котра забезпечується відносно новим наднаціональним судовим органом

– Європейським судом з прав людини. Така система гарантій основоположних прав та свобод людини високо цінується громадянами європейських держав-членів Ради Європи, оскільки вона тісно пов'язана не лише з матеріально-правовим аспектом правового статусу людини, але й безпосередньо взаємодіє з процесуальними гарантіями такого правового явища.

Як показує практика, високий авторитет Страсбурзького суду, краще відомого нам як Європейського суду з прав людини, був заслужений головним чином завдяки забезпеченню однакового та стабільного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в межах всього європейського континенту. Правовою основою його функціонування виступають різні аспекти тлумачення поняття «верховенство права». Так на думку І. Малютіна, принцип верховенства права характеризується як верховенство розуму, пов'язується з такими морально-правовими цінностями, як справедливість, свобода, добро та гуманізм [3]. На нашу думку, цілком доречним було б також додати до цього переліку принцип юридичної рівності та визначеності. З цього приводу В. Шилінгов писав, що верховенство права – це не просто формальне забезпечення порядку, передбаченого законами, а утвердження такого правопорядку. Інакше кажучи, навіть бездоганний, з точки зору юридичної техніки, закон не завжди є панацеєю верховенства права [9].

Також не менш важливим та актуальним залишається питання процесуального аспекту судового захисту прав громадян у контексті прийняття рішення Європейським судом з прав людини, яке, як підтверджує світова практика, нерозривно пов'язане з матеріальними принципами діяльності цього Суду. Адже за кількістю скарг до Суду Україна посідає одне з перших місць серед інших держав-членів Ради Європи. Проте це не означає, що мати можливість захистити себе та вміти цю можливість втілити – це одне і теж. А відтак питання прийняття рішень Судом, та виконання цих рішень стає особливо актуальними для громадян України, котрі стають на шлях захисту своїх порушених прав за допомогою такого наднаціонального суду.

Проблематика вивчення діяльності Європейського суду з прав людини знайшла своє відображення у працях таких вчених, як: М. Буроменський, П.Євграфов, Н.Железна, Н.Піріг, І.Мельник, Д.Супрун, А.Червяцова тощо.

Мета дослідження – аналіз процедури розгляду звернень та прийняття рішень у Європейському суді з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Що стосується організації діяльності Європейського суду з прав людини, то у повсякденній практиці Суд

складається з такої кількості суддів, котра відповідає кількості Високих Договірних Сторін, тобто кількості держав, що пройшли процедуру ратифікації Конвенції. Доречно відмітити, що число суддів не є статистичним, адже Рада Європи готова надати право членство будь-якій європейській країні, яка зобов'язеться дотримуватися встановлених вимог. Сьогодні у Суді представником від України обрано Ганну Юдківську, але нині її перебування на такій посаді визначено Парламентською асамблеєю Ради Європи як тимчасове, оскільки термін її діяльності у Суді закінчився ще у квітні 2019 року. Проте саме тут постає чи не найболючіше, на нашу думку, питання для України: провести чесний конкурс для відбору нових кандидатів на посаду наступного судді. Поки ж триває цей процес, за хороші успіхи у сфері судочинства, Ганні запропонували ще деякий час обіймати займану раніше посаду судді.

Оскільки потік справ, які направляються громадянами щодо захисту порушених прав та свобод є надзвичайно громіздким, було прийнято рішення щодо утвердження єдиної структури Суду, де кожен його функціональний елемент здійснюватиме повноваження лише в межах своєї компетенції.

Відповідно до ст.26 Конвенції для розгляду переданих йому справ Європейський суд з прав людини засідає у складі одного судді, комітетами – у складі трьох суддів, палатами – у складі семи суддів та Великою палатою – у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк [2].

Рішення щодо скарги громадянина України передусім можуть розглядатися одноособовим суддею, у компетенції якого вирішувати долю справи лише щодо її прийнятності та вилучення справи з реєстру. Рішення у таких скаргах є остаточним, а відповідно подальшому оскарженню у Суді не підлягає. Принагідно зазначимо, що коли суддя засідає одноособово, він не може розглядати жодної справи проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

Відповідно існують випадки, коли одноособовий суддя сумнівається у прийнятності скарги від громадянина. Відтак у даному випадку справа потрапляє до другого структурного елементу Суду – комітету.

У більшості випадків, комітети мають компетенцію розглядати справи, якщо на таку категорію скарг існує традиційна та добре вживана судова практика, тобто у прийнятті рішень не відбувається тлумачення Конвенції новим чином. Прикладом такої справи може бути «Явороненко та інші проти України», суть якої полягає в тому, що національні суди та комісії по трудових спорах винесли рішення, відповідно

до яких заявники мають право на різні суми відшкодування або на вчинення певних дій на їхню користь. Комітет у складі Голови, суддів та заступника Секретаря секції ухвалили рішення відразу щодо декількох аспектів. Передусім, спираючись на схожість та типовий характер заяв, комітет вирішив їх об'єднати, про що також повідомив у рішенні. Другим кроком було встановлення факту порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, статті 1 Першого протоколу та статті 13 Конвенції. Третім кроком комітет обрав постановити, що держава-відповідає зобов'язана виконати рішення національних органів, ухвалених раніше на їхню користь. Четвертим кроком стало зазначення того, що справа однієї із заявниць буде вилучена з реєстру цих справ, оскільки особа померла під час судового провадження, ніхто не висловив бажання підтримати її заяву [7].

Не менш важливою, на нашу думку, є також справа «Бренько та інші проти України», адже подана до Суду заява стосується головним чином статті 2 Конвенції, а саме право на життя. Заява була подана до Суду батьками, оскільки синів цих осіб знайшли мертвими на залізничній станції, де вони несли службу. До Європейського суду з прав людини заявники скаржилися на неефективність розслідування смерті їхніх синів. Відтак Суд розглянув скарги передусім за процесуальним аспектом статті 2 Конвенції та зазначив, що у цій справі слідчі не зібрали та не забезпечили зберігання доказів у справі; майже всі докази, отримані у результаті слідчих дій, були визнані судом недопустимими; виявили небажання розслідувати будь-які інші версії подій, крім необережного поведіння з вогнепальною зброєю та подальшого самогубства, що призвело до поспішного, неодноразового закриття кримінальної справи; проігнорували права заявників як потерпілих і вказівки національних судів, що суттєво підірвало здатність органів державної влади встановити обставини, пов'язані зі смертю синів заявників, і винних осіб, якщо такі були. Таким чином комітет у складі Голови, суддів та заступника Секретаря секції ухвалили рішення щодо прийнятності справи та зобов'язали Україну сплатити заявникам моральне відшкодування загальною сумою 12 000 (дванадцять тисяч) євро. Отже, ми можемо зробити висновок: якщо справа стосується звичайної прецедентної практики Європейського суду з прав людини, її у більшості випадків розглядає саме комітет Суду [5].

Справи більш складного характеру направляються Секретаріатом Суду до палат, де відбувається основний масив розгляду справ по суті. Окрім такої процедури судочинства, палати володіють повноваженнями виносити рішення

щодо прийнятності чи неприйнятності справи. Такі правові заходи здійснюються Судом з метою створення можливості реального та ефективного виконання рішення суду.

Так, відносно нову справу «Берлізев проти України» Суд розглядав саме на рівні палат, адже її характер не можна однозначно назвати типовим та простим. До Суду звернувся чиновник, якого в Україні визнали винним у корупції. Справа заявника розпочалася з того, що після проведення перевірки одного з підприємств щодо охорони питань праці, заявник мав ряд неформальних зустрічей з директором цього ж підприємства. Останній пропонував чиновнику заплушити очі на порушення, за що чиновник мав отримати грошову винагороду. Утім, заяву до правоохоронних органів подав сам директор, який стверджував, що чиновник сам вимагав винагороди. З цього приводу було відкрито провадження, а також без санкціонування суду готували спецоперацію. Директору підприємства видали особливі банкноти, помічені люмінесцентною фарбою, на одязі закріпили відеокамеру. Уже за декілька днів спецоперація була реалізована. У кабінеті чиновника знайшли помічені банкноти, а на пальцях сліди від фарби. Таким чином національні судові інстанції визнали чиновника винним у хабарництві, на що останній подав скаргу до Європейського суду з прав людини. Палата, проаналізувавши всі наявні факти у справі, дійшла висновку, що проти заявника було порушене право на повагу до приватного життя, регламентоване статтею 8 Конвенції [4].

Інша справа «Горайнова проти України» також відповідно до свого суперечливого характеру потрапила на судовий розгляд до палати. Справа стосувалася скарги заявниці на те, що вона була звільнена з посади в місцевій прокуратурі за критику органів прокуратури у відкритому листі, опублікованому в мережі Інтернет. У такому листі пані Горайнова висловила своє однозначне занепокоєння щодо процесу корупції зі сторони місцевих прокурорів. За її словами на працівників правоохоронних органів здійснювався тиск, якщо вони відстоювали реальні закони України, а не керувалися вказівками сторонніх осіб. За те, що прокурор погоджувався на незаконні дії, ті ж третій особи гарантували їм грошову винагороду. За таку відверту заяву національні суди в Україні підтвердили, що заява пані Горайнової є особливо неправдивою та образливою. Крім того, її звинуватили у розповсюдженні конфіденційної інформації про прокуратуру, що складало службовий злочин. З цього приводу одностайно було ухвалене рішення щодо звільнення пані Горайнової із займаної посади. Не погодившись з таким висновком,

заявниця звернулася до Європейського суду з прав людини. Щодо справи, яку розглядала палата Суду, винесли рішення щодо порушення Україною права пані Горайнової на свободу вираження поглядів, що закріплено у статті 10 Конвенції [6].

Велика палата – третій рівень, на якому здійснюється робота Суду. Згідно зі статтею 30 Конвенції, якщо справа, яку розглядає палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього [2]. Таким чином, на розгляд Великої Палати Суду направляються особливо складні справи, які однозначно мають суперечливий та різнобічний характер. Також, як це особливо актуально у випадку України, Велика Палата володіє повноваженнями у сфері розгляду міждержавних справ як таких, що є винятково серйозними та значущими. На момент проведення цього дослідження, а саме 24 листопада 2021 року, слухання щодо прийнятності справи «Україна та Нідерланди проти Росії», яке було у порядку денному Європейського суду з прав людини, відкладене на два місяці, тобто до 26 січня 2022 року. Серед причин відкладення Суд пояснює, що такі рішення є необхідними з огляду на нещодавнє усунення від розгляду спеціального судді, призначеного стосовно РФ. Справа вже могла б бути на розгляді, однак пошуки тимчасового судді на зміну закінчилися невдало, а щоб не допустити несправедливого прийняття рішення, розгляд проведуть пізніше. Принагідно нагадаємо, що справа включає три міждержавні скарги, а саме № 8019/16 щодо порушень Конвенції під час конфлікту на сході України у 2014 році, № 43800/14 щодо дітей з державних закладів, яких незаконно вивозили до РФ на початку війни та № 28525/20 стосовно збиття рейсу МН17 у небі над Донбасом 17 липня 2014 року. Якою буде доля цих заяв у Суді важко оцінити, проте це залишається дуже важливим кроком для України на шляху відстоювання власної гідності та незалежності.

«Рішення Європейського суду з прав людини – потужний юридичний удар по міфології, яка використовується РФ у гібридній війні», – саме до цього висновку дійшов український юрист Д. Малюська [1]. Дана заява набула розголосу через прийняття 16 грудня 2020 року рішення Європейським судом з прав людини щодо прийнятності справи «Україна проти Росії (щодо Криму)», що, на нашу думку, своєю

чергою регламентує цілий ряд позитивних рішень для України. Передусім про те, що кожного дня ми, громадяни України, доводимо на юридичному фронті правильність та законність нашої позиції щодо анексії Криму. По-друге, таке активне співробітництво з міжнародними організаціями доводить: Україна в змозі стати пліч-о-пліч з Радою Європи, яка також відстоює права та позиції України. І насамкінець, ми протидіємо гібридній війні, щодня оголошуємо на весь світ про грубе порушення прав українських громадян.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що звернення до Європейського суду з прав людини є не тільки невідчужуваним правом людини, але й необхідною вимогою доступу до справедливого суду з метою захисту порушених прав та свобод.

Визначено, що міжнародний механізм реалізації права на справедливий судовий розгляд передусім за допомогою Європейського суду з прав людини є складним структурним втіленням, закріпленою сукупністю взаємопов'язаних елементів правоустановчого, процесуального, матеріально-технічного та правозастосовного характеру. Незважаючи на реальну можливість захистити порушене право чи навіть декілька прав, часто українці не усвідомлюють реальної ролі цього міжнародного судового органу. Це спричиняє нагромадження у Суді надзвичайно великої кількості справ, абсолютна більшість з яких навіть не потрапляє на розгляд комітетів. Відтак, на нашу думку, особливо актуальним на сьогоденному етапі державотворення України було б проведення цілого ряду заходів щодо інформаційної пропаганди, метою якої було б передусім розвіяти міфи про Європейських суд з прав людини.

Виходячи з проведеного нами дослідження, ми також можемо підсумувати: механізм роботи Суду є складним утворенням, де у постійній взаємодії функціонують одноособовий суддя, комітети, палати та Верховна Палата. При цьому принагідно зазначимо, що справедливість судового розгляду не залежить від того, у який структурний елемент буде направлена заява. Адже, як показує практика, через велику кількість суддів погляд на справу не буде однобіч-

ним, що у свою чергу підтверджує можливість обґрунтовано захистити порушене право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малюська Д.: ЄСПЛ опублікував рішення щодо прийнятності справи «Україна проти Росії (щодо Криму)». *Міністерство юстиції України* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/qTLcYjm> (дата звернення: 24.11.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.1997 №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 24.11.2021).
3. Малютін І.А. Розвиток принципу верховенства права в контексті доктрини природного права. *Адміністративне судочинство. Питання теорії адміністративного права*. 2012. № 3-4. С. 61-68.
4. Справа «Берлізев проти України» від 08 липня 2021 р. №43571/12. URL: <https://minjust.gov.ua/files/gener-al/2021/11/15/20211115153507-31.docx> (дата звернення : 24.11.2021).
5. Справа «Бренько та інші проти України» від 18 лютого 2021 р. №29361/18 та 2 інші заяви. URL: <https://minjust.gov.ua/files/gener-al/2021/06/15/20210615144054-85.docx>. (дата звернення: 24.11.2021).
6. Справа «Горайнова проти України» від 08 жовтня 2020 р. №41752/09. URL: <https://minjust.gov.ua/files/gener-al/2021/01/25/20210125160733-33.docx> (дата звернення: 24.11.2021).
7. Справа «Явороненко та інші проти України» від 17 липня 2014 р. №25663/02 та 30 інших заяв. URL: <https://minjust.gov.ua/files/40290> (дата звернення: 24.11.2021).
8. Хитра А.Я., Дащак Я.О. Особливості процедури розгляду звернень у Європейському суді з прав людини в кримінальних провадженнях. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. №4. С. 235-242.
9. Шилінгов В.С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2009. №2. С. 26-29.